

De Alpha-wereld en de Bèta-wereld

PROF. DR. L. J. EMMERIJ

De nu volgende brief werd gevonden in de nalatenschap van professor Louis Emmerij, die begin 2035 is overleden. Vanwege het slecht leesbare handschrift is het in de eerste plaats niet altijd zeker of we de juiste termen hebben ontcijferd en is het ook niet geheel duidelijk aan wie de brief precies is geadresseerd. Waarschijnlijk is de geadresseerde echter de zojuist benoemde Minister voor Internationale Economische Betrekkingen. Wij baseren deze veronderstelling op de zaken die prof. Emmerij in zijn brief aanroert en het feit dat genoemde Minister zijn kleinzoon is. Gezien de zichtbaar slechter wordende toestand in de wereld tussen Alpha- en Bèta-landen hebben wij aan de nabestaanden toestemming gevraagd en verkregen deze brief te publiceren.

Schiermonnikoog, 25 december 2034

„Beste ...,

Nu ik op deze eerste kerstdag de gezegende leeftijd van 100 jaar heb bereikt en mijn dagen toch wel geteld zullen zijn, moet ik plotseling terugdenken aan die discussie zo'n goede 50 jaar geleden gedurende de ernstige economische crisis van de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. Mijn gedachten gaan uit naar die tijd, niet alleen vanwege mijn leeftijd — het lijkt wel of ik door een omgekeerde verrekijker tuur, zo ver weg lijkt alles me nu — maar vooral ook omdat we nu sinds enige jaren weer in een diepe, alhoewel andersoortige, depressie wegglijden.

Eén van de voordelen van het bereiken van een hoge leeftijd is, dat zo lang het geheugen je tenminste niet in de steek laat, je de meeste zaken al eens eerder hebt meegemaakt. Dat schenkt je als het ware een historisch perspectief. Ik ben geboren tijdens de crisis van de jaren dertig van de twintigste eeuw. Zo'n 45 tot 50 jaar later heb ik mijn partijtje meegeblazen toen de tweede grote economische crisis binnen één eeuw toesloeg. Reeds toen viel het mij op hoe weinig de mensen opsteken van de lessen der geschiedenis. Daar was destijds bij voorbeeld de discussie over werkloosheid en werkgelegenheid, die bijna een exacte herhaling was van de discussie over hetzelfde onderwerp in de jaren dertig en zelfs van die in de jaren tachtig en negentig van de negentiende eeuw.

De sociaal-economische geschiedschrijving is eigenlijk nooit populair geweest, ook nu nog niet. Misschien is er daarom wel sprake van zo weinig „sociaal-economisch geheugen” onder de bevolking. Dit zou nog tot daaraan toe zijn, maar er is eveneens weinig „sociaal-economisch geheugen” bij het ambtelijk apparaat en bij de politieke besluitvormers. Hetzelfde moet, vooral nu, gezegd worden omtrent de culturele aspecten van de wereldgeschiedenis.

Zoals je weet, is de crisis die zich omstreeks 2030 aandiende, voornamelijk het gevolg van de steeds groter wordende en ook nu nog steeds toenemende verschillen, niet alleen in inkomen, maar vooral ook in levensstijl, van de Alpha-wereld in vergelijking tot de Bèta-wereld. De Alpha-wereld, die is voortgekomen uit wat zo'n 50 jaar geleden de OESO-landen waren, heeft in de loop van de jaren tachtig van de twintigste eeuw en gedurende de naweeën van de grote depressie heel duidelijk gekozen voor een intensivering van de reeds hoog-technologische maatschappij en voor drastische vermindering van de werktijd. Dit alles werd gedaan achter protectionistische muren, die deze landen gedurende de jaren tachtig en negentig de mogelijkheid boden hun economische en technologische structuur aan te passen. Toen deze protectionistische muren in het begin van deze eeuw werden geslecht, zag de wereld zich geconfronteerd met een angstaanjagende efficiënte economische ma-

chine. Een aantal landen uit wat vroeger de „derde wereld” werd genoemd, heeft aansluiting weten te krijgen bij de Alpha-landen en heeft hun levensniveau en -stijl overgenomen. De Bèta-landen, d.w.z. die landen die vroeger tot de derde wereld werden gerekend minus de enkele die aansluiting hebben gevonden op de Alpha-wereld, hebben het buitengewoon moeilijk gehad om uit de grote depressie van de twintigste eeuw te komen en voor de meeste onder hen is dat duidelijk onmogelijk gebleken. Die landen hebben zich verplicht gezien toe te werken naar een variant van wat vroeger het basisbehoeftenmodel heette. Het accent werd gelegd op sociaal aangepaste technologieën, die hen in staat stelden arbeidsplaatsen te creëren voor het grootste deel van hun bevolking. Deze arbeidsplaatsen waren echter niet al te productief, de inkomens dus relatief laag en de geproduceerde goederen — hoewel van aanvaardbare kwaliteit — vrij homogeen, grijs en eentonig.

Hoe vreemd het achteraf ook moge klinken, het werd de mensen pas ver in de eenentwintigste eeuw duidelijk dat er een gevaarlijke en onverwachte kloof dreigde te ontstaan op die manier. Terwijl in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw veel economen waarschuwden voor de zogenaamde inkomenskloof, werd het nu duidelijk dat er een heel andere kloof aan het groeien was, nl. die van de *stijl van het bestaan*. Wat is het geval? In de Alpha-wereld behoeven de mensen steeds minder tijd op de arbeidsmarkt door te brengen om hun inkomen te verdienen vanwege de indrukwekkende stijging van de arbeidsproductiviteit door een golf van technologische innovaties die vanaf de tweede helft van de jaren tachtig op grote schaal werden ingevoerd. Dat heeft er toe geleid dat in de Alpha-landen de mensen steeds meer vrije tijd kregen en inderdaad het organiseren van die vrije tijd tot een nieuwe industrietak werd verheven. Het contrast tegenover de situatie in de Bèta-wereld werd steeds groter. In de Bèta-landen moesten de mensen harder en langer werken voor een pover inkomen, dat slechts uitzicht kon bieden op een grauw bestaan, althans in vergelijking met dat van de Alpha-wereld. Alles is altijd al een kwestie van relativiteit geweest.

De crisis van de jaren dertig van de eenentwintigste eeuw is dan ook een gevolg van dit steeds schriller wordende contrast: het is de eerste wereldcrisis die noch puur economisch noch militair van aard is. Zij is eerder veroorzaakt door de botsing van twee manieren om een maatschappij in te richten. Een tegenstelling die steeds minder houdbaar werd. Met andere woorden, alhoewel de huidige crisis natuurlijk een economische ondergrond heeft, is de hoofdoorzaak het feit dat een relatief kleine groep mensen in deze wereld op een buitengewoon luxueuze, kleurrijke en welhaast exhibitionistische manier leeft te midden van een zich snel uitbreidende (in termen van bevolkingstoename dan) Bèta-wereld, waarin men nauwelijks het hoofd boven water kan houden.

In de afgelopen maanden heb ik een aantal geschriften herlezen,



met inbegrip van mijn eigen pennevruchten, daterend uit de jaren zeventig en tachtig. Het wekt verbazing te constateren dat eigenlijk toen al een aantal van ons geprobeerd heeft de fundamentele keuzen duidelijk te maken waarvoor de wereld zich gesteld zag, toen reeds, en die nu hun explosieve hoogtepunt naderen.

Er waren ten minste twee fundamentele keuzen, waarvoor de wereld gedurende de depressie van de jaren zeventig en tachtig stond. In de eerste plaats de keuze tussen een doorgaan met een globale internationale arbeidsverdeling met grote wederzijdse afhankelijkheid van de verschillende regio's aan de ene kant en een relatief meer uiteenvallen van de wereldeconomie in een aantal regionale eenheden, waardoor de onderlinge afhankelijkheid van de verschillende regio's werd verminderd, aan de andere kant. De tweede fundamentele keuze waarvoor we zo'n 55 tot 50 jaar geleden stonden, had te maken met de manier waarop men uit de wereldeconomische crisis zou kunnen en willen komen. Moest dit gebeuren door economisch herstel te laten aanvangen in wat toen de OESO-landen heetten of moest een wereldeconomisch herstel plaatsvinden op een simultane basis, d.w.z. door te pogen tegelijkertijd de rijke en de arme landen uit het dal te trekken.

We werden echter geconfronteerd met nog een derde fundamentele keuze, die te maken had met het werkloosheidsprobleem in die jaren. Moesten wij trachten terug te komen tot werkgelegenheidsoude-stijl, d.w.z. gedefinieerd als 8 uur werken per dag, 5 dagen in de week, 48 weken per jaar en dat zo'n 45 tot 50 jaar achtereen in het leven, of was het zaak om over te schakelen op een volledige-werkgelegenheids-nieuwe-stijl, die gebaseerd zou zijn op min of meer drastische vormen van arbeidsduurverkortening en deeltijdarbeid?

De globale keuze die door deze drie kruispunten heen op ons af kwam — en ik geef toe dat dit een beetje achteraf praten is —, kan ongeveer als volgt onder woorden worden gebracht. In de jaren tachtig hadden de toenmalige rijke landen een sociaal-economisch ontwikkelingspatroon kunnen adopteren dat een bewust lagere economische groei combineerde met een werkgelegenheidsintensiever produktiepatroon. Dat zou dan samen hebben moeten gaan met een grotere overdracht van kapitaal naar de toenmalige derde wereld. Dit alles zou een scenario hebben gegeven, neerkomend op een simultane benadering om uit de grote depressie te komen, en op een internationale arbeidsverdeling waarbij de verschillende regio's minder afhankelijk van elkaar zouden zijn dan in de tot dan toe bestaande globale internationale arbeidsverdeling.

Daar stond een ander mogelijk scenario tegenover, dat gebaseerd was op het weer zo snel mogelijk aan de gang krijgen van de haperende economische machine, het massaal doorvoeren van nieuwe technologieën, de economie herstructureren in lijn met onze comparatieve voordelen, het werkgelegenheidsvraagstuk oplossen door drastische rondes van arbeidstijdverkortening, en dat alles te bereiken door éérs orde op zaken te stellen in eigen huis, d.w.z. binnen de geïndustrialiseerde landen. Velen namen toen voetstoots aan dat de arme landen daarvan zouden profiteren en dus mee omhoog getrokken zouden worden door de beweging geïnitieerd in de rijke landen. We weten nu dat het min of meer dit scenario is geworden.

Wat mij opviel toen ik een aantal geschriften uit die jaren doorbladerde, is hoe duidelijk in sommige daarvan de fundamentele keuze naar voren kwam, het feit dat we op een kruispunt stonden en deze dan wel gene kant opkonden.

Enigen onder ons probeerden in het begin van de jaren tachtig de

keuzemomenten in relatie tot de internationale economische betrekkingen te distilleren uit de beschikbare, nationale sociaal-economische scenario's.

Daar was in de eerste plaats wat ik destijds de financieel-economische orthodoxie noemde. Dat scenario had het toen voor het zeggen. Men was geobsedeerd door de omvang van het financieringskort, van de collectieve sector en van de „uitwassen” van de verzorgingsstaat. Het stimuleren van de economie was uit den boze. Grappig als je daaraan terugdenkt: Keynes werd plotsklaps gezien als een dorpsidioot die in de jaren dertig van de vorige eeuw een boekje had geschreven dat weliswaar gedurende enige jaren opzien had gebaard, maar dat daarna (dus in de jaren tachtig) als volkomen „passé” werd beschouwd. Gelukkig zijn we dat sindsdien wat evenwichtiger gaan beoordelen. In één van mijn eigen geschriften, daterend uit 1983, stelde ik dat het orthodoxe scenario op het gebied van de internationale economische betrekkingen in een protectionistische richting dreigde te gaan en eerste orde op eigen zaken wilde stellen alvorens weer een wereldwijde benadering aanvaard zou kunnen worden. Met andere woorden, het beleid dat het toen voor het zeggen had in de geïndustrialiseerde landen ging in een richting van regionale „self-reliance” of autonomie, en van een „sequential” aanpak om uit de wereldeconomische crisis te geraken. Ik waarschuwde daartegen.

Zelf was ik voorstander van een „synthetisch scenario”, dat ik reeds in januari 1983 had uiteengezet in een economisch weekblad van die tijd, *Economisch Statistische Berichten*, dat sindsdien floereert onder de naam *Economie en Vrije Tijd*. In vergelijking tot het orthodoxe scenario waren de belangrijke verschillen van tweeërlei aard. In de eerste plaats bevatte het synthetisch scenario een belangrijke component betreffende een plan tot stimulering van de internationale vraag. In de tweede plaats stelde het een bepaalde vorm van arbeidstijdverkortening voor die in de huidige samenhang zeer belangrijk is, namelijk betaald verlof in plaats van het terugdraaien van de werkweek tot 36 of zelfs 25 uur. Dát scenario was dus voor een simultane aanpak om te trachten alle landen tegelijkertijd uit de wereldeconomische crisis te halen, het doorzetten van technologische veranderingen, alsmede voor een vorm van arbeidsduurverkortening die aanpasbaar zou zijn, wanneer in het begin van de eenentwintigste eeuw zich een heel andere arbeidsmarktsituatie zou voordoen met een kleiner wordende beroepsbevolking. Dit scenario was eveneens een voortzetting van de globale internationale arbeidsverdeling en impliciet voor een voortzetting van de daarin verpakte wederzijdse afhankelijkheid.

Er was een derde scenario, dat ik in de jaren tachtig het „lichtgroene” scenario noemde, opgesteld door de teams van Potma en Driehuis, twee interessante figuren die toen op het toppunt van hun creativiteit stonden. Beiden zijn later een heel andere weg ingeslagen. Potma verzandde in het Europees Parlement en Driehuis is op een goede dag met zijn muziekinstrument op stap gegaan en er werd nooit meer iets van hem gehoord — tenminste niet in de economische professie. Dit derde scenario ging uit van zulke zaken als milieu-vriendelijkheid, energie-extensieve productieprocessen en een vasthouden aan de toenmalige definitie van volledige werkgelegenheid en dus aan een arbeidsintensievere economie. Het interessante was dat dit scenario expliciet ging in de richting van een grotere regionale, in dit geval Europese, „collective self-reliance” of autonomie. Er werd dus gekozen voor regionale arbeidsverdeling eerder

dan voor een voortgang van de grote interdependenties inherent aan de toenmalige globale internationale arbeidsverdeling.

Terugblikkend is het nu duidelijk dat wij in dit deel van de wereld in de jaren tachtig van de vorige eeuw geregeerd werden door mensen die in de ban waren van „nieuwe zekerheden”. Er zijn geen grotere fanatici dan lieden die van het ene uiterste in het andere vallen, want dat is dikwijls typerend voor mensen die „behekt” zijn door nieuwe zekerheden. Europa, en ik vrees niet alléén Europa, werd geregeerd door het zojuist door mij geschetste slag mensen dat niet in staat was een duidelijke afweging te maken tussen alternatieven, doodeenvoudig omdat ze die niet (meer) zagen.

Het is nu eveneens duidelijk dat onder de druk der gebeurtenissen de lijn die toen is gevolgd, een mengeling is geweest van de orthodoxe en synthetische scenario's en nog een slecht mengelmoesje bovendien. Dat doet mij altijd denken aan die oude mop van George Bernard Shaw en de beeldschone actrice die tegen hem zei „stel U voor, dat ik een kind van U zou krijgen met Uw intelligentie en mijn schoonheid”, waarop Shaw antwoordde „maar als het nu eens andersom was”. Er werd gekozen voor een economische en technologische herstructurering in de rijke landen achter protectionistische barrières. Een simultane benadering om uit de wereldeconomische crisis te komen werd afgewezen, evenals het voorstel om een globaal „Marshall Plan” te lanceren, waar sommige vooruitziende geesten zich indertijd sterk voor maakten. Er werd gekozen voor de meest absurde en onomkeerbare vormen van arbeidsduurverkortening en tegen de meer aanpasbare en effectievere versies van dit beleidsinstrument. Het lichtgroene scenario kwam nauwelijks in discussie. Ik herinner me, nu ik de stukken weer heb gelezen, dat ikzelf vele punten in dat scenario als positief waardeerde en pleitte voor het inbouwen van een aantal van dergelijke elementen in welk scenario dan ook dat de zegen zou kunnen hebben van belangrijke segmenten in de maatschappij. Mijn enige echte bezwaar tegen het lichtgroene scenario was dat het regelrecht inging tegen de comparatieve voordelen die de toenmalige ontwikkelingslanden toen hadden en dus tegen de voortzetting van een globale internationale arbeidsverdeling, waar ik nog steeds voorstander van was. Ten onrechte, zoals sindsdien is gebleken.

De zaken begonnen uit de hand te lopen omstreeks het jaar 2000 — voor de rijke landen dan. Want Afrika en grote delen van Azië en Latijns-Amerika waren nooit meer in staat geweest na de crisis van de jaren zeventig en tachtig om aan te haken toen de OESO-locomotief zich weer in beweging zette. De trein bleef voor 9/10 leeg. Slechts één tiende bleef aangehaakt, namelijk landen als Brazilië, Mexico en enige Zuidoostaziatische landen die nu tot de Alpha-landen behoren. De anderen werden „gelost” zonder dat het Noorden zich dat eigenlijk realiseerde van achter zijn protectionistische barrières. Je moet niet vergeten hoe in zich zelf gekeerd men toen aan het worden was en hoe verontrust over wat destijds de „Oost-West-verhoudingen” werden genoemd. Het is vandaag de dag moeilijk voor te stellen — nu alle Oosteuropese landen het klassiek geworden Hongaarse model hebben gevolgd en er van een uitstekende samenwerking sprake is, ook in het licht van de huidige crisis — hoe hoog de emoties oplaaiden omstreeks 1980 over zaken die we nu vergeten zijn, gelukkig! Maar toen werd op het crucifixe de Noord-Zuid-as bijna geheel opgeofferd ten faveure van de Oost-West-as.

Zo'n dertig jaar geleden dus werd het „plotseling” duidelijk (alweer de „nieuwe zekerheden”) dat men voor een belangrijke keuze stond. Toen de beroepsbevolking zichtbaar kleiner werd en de economie bleef aantrekken, moest men of de arbeidstijd weer verlenge, of vooruit vluchten in nog geavanceerder technologieën. Men deed natuurlijk het laatste. De locomotief sprong vooruit en bevond zich op een gegeven moment bij wijze van spreken achter de afgehaakte wagons die nu werden geduwd in plaats van getrokken. Inderdaad gingen we omstreeks het jaar 2010 weer een agressieve economische periode in, waarbij het niet zozeer de achtergebleven landen waren die aanhaakten, wel de Alpha-landen die poogden het contact met de Bèta-landen te herstellen. De zaak was des te ingewikkelder, omdat de Bèta-landen een heel ander sociaal-economisch en cultureel patroon hadden ontwikkeld, maar toch gebiologeerd waren gebleven door het veel gevarieerder en rijker geschaakte patroon van de Alpha-landen met zijn veel grotere kleurenpracht.

De schok was dan ook enorm en ontaardde in een situatie gedurende de jaren 2020, die nu tot deze zeer gevaarlijke sociaal-economische, maar vooral ook culturele crisis heeft geleid. Aan de ene

kant de Alpha-wereld waar de mensen geen raad weten met hun vrije tijd, aan de andere kant miljarden die zich in het zweet moeten werken om hun basisbehoeften te bevredigen; een produktie-structuur van de Alpha-wereld die absoluut niet aansluit bij de behoeften en noden van de Bèta-wereld; twee werelden die van elkaar vervreemd zijn, maar elkaar toch benijden en dat geldt vooral voor de Bèta-landen. Deze Bèta-wereld, waarin nu meer dan 10 miljard mensen wonen, „pikt” het niet langer. Het tragische is dat de Bèta-wereld waarschijnlijk gelukkig geweest zou zijn, ware het niet voor het exhibitionistische, opdringerige en schreeuwerige bestaan van de Alpha-wereld.

Mijn creatieve periode ligt ver achter me. Ik heb voor het huidige vraagstuk geen overtuigende oplossing. Het enige dat mij rest, is terug te denken aan de situatie van zo'n vijftig jaar geleden toen we de verkeerde keuzen hebben gemaakt.

Wat hadden we toen moeten doen?

Natuurlijk is het achteraf gemakkelijk redeneren, zoals ik naar ik meen reeds heb gezegd in deze (te) lange brief. Maar in de jaren tachtig had bij voorbeeld de toenmalige Europese Gemeenschap een begin moeten maken met een ander sociaal-economisch beleid onder het motto dat moeilijke tijden zich beter lenen om belangrijke veranderingen door te voeren dan goede tijden — men verandert immers geen winnend team!

Het sociaal-economisch beleid dat een begin van implementatie had moeten krijgen in de jaren tachtig van de vorige eeuw zou veel elementen hebben moeten bevatten van het lichtgroene scenario, zoals (i) stimulering van op de binnenlandse markt gerichte diensten en de bouwnijverheid; (ii) stimulering van investeringsgoederen in de industrie op gebieden als milieutechnologie, energietechnologie, alsmede technologieën waaraan behoefte was in de toenmalige ontwikkelingslanden; en (iii) beperking van de binnenlandse afzet van produkten afkomstig uit energie-intensieve sectoren en het stimuleren van minder energie-intensieve consumptiepatronen. Een bewust lagere economische groei, wel geavanceerde technologie, maar energie-extensief en met inachtneming van een sector-„mix” (zoals we dat toen in goed Nederlands noemden) die werkgelegenheidsintensief was — niet in de internationale, maar in de nationale sectoren van onze economie. Daarom ook veel minder nadruk op arbeidsduurverkortening. Een beleid dat was gericht op een veel grotere autonomie van Europa en van de andere regio's in de wereld, maar zeer zeker geen autarkie. Vandaar de noodzaak van het globale „Marshall Plan”, gericht niet op het *afhankelijker maken* van de ontwikkelingslanden, maar juist om hun *autonome sociaal-economische ontwikkeling* te stimuleren.

Je zult me wel tegenwerpen dat ik meer over nationaal beleid heb gesproken dan over internationale economische betrekkingen. Dat komt, beste jongen, omdat er helaas nog steeds niet zoiets als *internationale* besluiten bestaan, behalve die welke gebaseerd zijn op de som van *nationale* besluitvormingsprocessen.

Het is duidelijk dat Europa het initiatief had moeten nemen in de jaren tachtig om een internationale arbeidsverdeling in te leiden die veel meer gebaseerd was op regionale autonomie, op „self-reliance”. Het had daarin ook een zeer speciaal belang, omdat het toen flink aan het verliezen was in de wereldeconomische race. Op die manier waren we de weg opgegaan van een veel evenwichtiger wereldeconomische structuur en een uitgebalanceerd levenspatroon, dat de eigen culturele aspecten niet zou hebben uitgesloten, integendeel!

Uitkijkend over dit schitterende eiland, nog steeds niet helemaal bedorven door de aanslagen op de Waddenzee, en verblind door de zon op de sneeuw en de ijsschotsen weet ik niet wat voor lering er nu in 2034 getrokken kan worden uit de les van vijftig jaar geleden. Ik weet eigenlijk ook niet helemaal waarom ik je dit alles schrijf. Een stukje collectief geheugen in stand houden? Anderen zullen zeggen dat het eerder een voorbeeld is van een stukje selectief geheugen. En zo begint de rondedans weer van argumenten en tegenargumenten, van zekerheden en „nieuwe zekerheden”. Het is nu jouw beurt om de grote lijn te onderscheiden en de koers uit te zetten en — al laverend — de kaap aan te houden. Veel succes! De uitdaging is nog nooit groter geweest.

Met de beste wensen voor een voorspoedig en succesrijk 2035 jou, je vrouw en kleine Vera toegewenst door je

Louis Emmerij”